

Психолого–дидактичні засоби розвитку професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів

У статті проаналізовано психологічні та дидактичні засоби розвитку професійно значущих характеристик особистісної зрілості у студентів напряму підготовки “Психологія”. Подано методичні рекомендації для підвищення ефективності професійної підготовки майбутніх психологів. Обґрунтовано власний досвід розвитку професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів.

Ключові слова: особистісна зрілість, майбутній психолог, воркшоп, активне соціально-психологічне навчання, акмеологічні технології, психолого-дидактичні засоби, арттерапія, проблемне навчання, тренінг.

В статье проанализированы психологические и дидактические средства развития профессионально значимых характеристик личностной зрелости у студентов направления подготовки “Психология”. Даны методические рекомендации для повышения эффективности профессиональной подготовки будущих психологов. Проанализирован собственный опыт развития профессионально значимых характеристик личностной зрелости будущих психологов.

Ключевые слова: личностная зрелость, будущий психолог, воркшоп, активное социально-психологическое обучение, акмеологические технологии, психолого-дидактические средства, арттерапия, проблемное обучение, тренинг.

Професія психолога досить специфічна: він працює з особистістю і, водночас, сам є особистістю, яка впливає на особистість клієнта. Інструментом психологічної допомоги є особистість психолога. Особистісне зростання клієнта – це мета психологічної допомоги. Тому важливого значення у цій професії набуває особистісна зрілість фахівця, оскільки психолог не зможе навчити клієнта тому, чого не вміє сам – особистісно зростати.

Для розвитку особистісної зрілості майбутніх психологів значущим є прагнення студентів до особистісного зростання і відповідні умови під час навчання і в позанавчальний час. Тому, можна припустити, що розвиток професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів буде можливий

при створенні певних умов під час їх професійної підготовки. На нашу думку, важливе значення для розвитку професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів мають психолого-дидактичні засоби. Їх поєднання є доцільним у професійній підготовці майбутнього психолога, оскільки враховує особливості його майбутньої професійної діяльності (психологічної) і його теперішні умови навчання у вузі (дидактичні). Оптимальний взаємозв'язок психологічних і дидактичних засобів забезпечить врахування психологічних особливостей майбутніх фахівців і навчальних умов їх професійної підготовки. Процес розвитку професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів повинен бути цілісний, системний і систематичний.

Ми вважаємо, що психолого-дидактичні засоби розвитку професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів – це психологічні та дидактичні матеріали і знаряддя, завдяки яким більш успішно і за короткий час майбутні психологи підвищують свій рівень особистісної зрілості, розвивають власні професійно значущі характеристики.

Особливості професійної підготовки психолога вивчали О. О. Бодальов, О. Ф. Бондаренко, Ж. П. Вірна, П. П. Горностай, Р. С. Немов, В. Г. Панок, Н. І. Пов'якель, Н. В. Чепелева, Т. С. Яценко та ін. Вони звертають увагу на важливість особистісного зростання майбутніх психологів. Разом з тим, психолого-дидактичні засоби розвитку професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів вивчено недостатньо. Це стало **метою** для написання статті – проаналізувати психолого-дидактичні засоби розвитку професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів.

Ми вважаємо, що при підготовці майбутніх психологів повинна застосовуватися модель навчання, що стимулювала б у суб'єктів учіння потребу в особистісному зростанні. З позиції особистісно орієнтованого підходу Н. Л. Коломінський описав особливості ефективного професійної підготовки майбутніх психологів. Він зауважив: “Навчальна діяльність студента – майбутнього психолога повинна розглядатися як особистісно орієнтована праця” [3]. Тому завдання викладачів вишу полягає в тому, щоб застосовувати при викладанні навчальних дисциплін відповідні дидактичні засоби, які б сприяли розвитку професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів. Цей напрям роботи повинен проводитися при вивченні всіх навчальних предметів, особливо психологічного спрямування, де розвиток особистісної зрілості буде пріоритетним напрямом професійної підготовки і

використання відповідних дидактичних методів буде найбільш ефективним і доцільним.

Ми пропонуємо під час професійної підготовки майбутніх психологів використовувати проблемне навчання. Проблемне навчання – система методів і засобів навчання, основою якого виступає моделювання реального творчого процесу за рахунок створення проблемної ситуації і управління пошуком вирішення проблеми. На думку О. В. Хроменко, метод проблемного викладу належить до інформаційно-пошукових методів навчання [5, с. 32]. Крім методу проблемного викладу, до інформаційно-пошукових методів О. В. Хроменко відносить метод навчального диспуту, що застосовується для активного пізнавального пошуку; метод спостереження, що використовується для підвищення інтересу студентів до вибраної професії [5, с. 33].

Ми вважаємо, що ефективними педагогічними засобами для розвитку професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів є активні методи навчання, виділені О.В. Хроменко: метод аналізу конкретних ситуацій, моделювання майбутнього професійного процесу, метод “круглого столу”, ділові ігри, метод самостійного формулювання психологічних понять [5, с. 35–41].

Метод аналізу конкретних ситуацій сприяє формуванню у майбутніх психологів уміння вирішувати різні за складністю психологічні завдання, уміння науково обґрунтованого аналізу і дослідження психологічних ситуацій. Метод моделювання майбутнього професійного процесу представляє собою відтворення реальних професійних ситуацій у спрощеному вигляді і дозволяє перетворювати і синтезувати знання, отримані при вивченні відповідних теоретичних предметів перед їх практичним застосуванням. Метод “круглого столу”, в основі якого лежить принцип колективного обговорення проблем і конфліктних ситуацій, що виникають. Ділова гра, пов’язана з моделюванням ситуацій професійної діяльності, функціонуванням в них, з корекцією в подальшому професійних завдань для досягнення цілей професійної підготовки. Метод самостійного формулювання психологічних понять полягає у формулюванні студентами основних понять психології (наприклад, визначення понять “особистість”, “особистісна зрілість”, “професійно значущі характеристики” та ін.).

До активних методів навчання Р. М. Грановська відносить: метод конкретних ситуацій, метод інциденту, метод тренування чутливості, мозкова атака, ділові ігри, метод занурення. Метод конкретних ситуацій розвиває здібність до аналізу професійних

ситуацій і уміння формулювати завдання самостійно [2, с. 466]. Метод інциденту спрямований на подолання вікової і особистісної інерційності і вироблення адекватних способів поведінки в напружених стресових ситуаціях [2, с. 469]. Метод тренування чутливості формує у людини уміння керувати стилем своєї поведінки за рахунок усвідомлення того, як вона сприймається оточуючими, які дії провокують їх симпатію або антипатію, розвиває такі особисті якості, як чутливість, сприйнятливність до психічного стану оточуючих, їх установок і прагнень [2, с. 474]. Метод мозкової атаки (мозковий штурм) – це групове вирішення творчої проблеми, що забезпечується за допомогою особливих прийомів і спрямована на активізацію творчої думки, де використовуються засоби: низька критичність і самокритичність людини, що підвищує її впевненість в собі і в механізмах творчого акту [2, с. 479]. Метод ділової гри використовує події майбутньої практичної діяльності, демонструє учасникам можливості довгострокових стратегій і їх вплив на ефективність діяльності [2, с. 486]. Метод занурення – активний метод навчання з елементами релаксації, навіювання і гри [2, с. 492].

На думку Р. М. Грановської, особливістю всієї групи активних методів, по-перше, є те, що навчання проводиться в ситуаціях, максимально наближених до реальних, дозволяючи матеріал, що підлягає засвоєнню, ввести в мету діяльності, а не в засоби; по-друге, здійснюється не лише повідомлення знань, але і навчання умінням практичного використання, що вимагає формування певних психологічних якостей фахівців; по-третє, організується формування нової, якісно іншої установки на навчання в емоційно насиченому процесі колективної творчої праці [2, с. 507].

Суб'єктна позиція майбутнього психолога повинна сприяти оптимізації його самостійної роботи щодо розвитку особистісної зрілості. Тому потрібно проводити індивідуальні форми роботи: самостійний підбір відеофільмів з проблеми особистісного зростання, поглиблене вивчення теоретичних питань відповідної проблематики, виконання індивідуальних навчально-дослідних завдань, відвідування психологічної практики, підготовка індивідуальних звітів та ін. Майбутні психологи можуть писати твори-роздуми відповідної професійної тематики. На наш погляд, ефективними є також тематичні семінари, майстер-класи з особистісного зростання, психолого-педагогічний аналіз відеофільмів, читання творів художньої літератури.

Можна запропонувати студентам створити наукові гуртки (“На шляху до особистісного і професійного зростання”), психологічні майстерні, проблемно-тематичні групи, практикуми з основ

особистісного зростання психолога проблемно-пошукової спрямованості, коли студенти в аудиторних умовах відтворюють проблемні професійні ситуації і шукають їх вирішення.

У процесі роботи можна використовувати такі методи і прийоми активного соціально-психологічного навчання: групові дискусії, аналіз проблемних ситуацій; рольові ігри; вправи на самопізнання і самооцінювання; мозковий штурм; психомалюнок; невербальні прийоми.

Ми поділяємо думку Ф. Є. Василюка про такі форми навчання психологів: дидактична психотерапія, психотехнічні практикуми, ко-терапія, супервізія, самопізнання, майстерня [1]. Дидактична психотерапія ґрунтується на тому, що студент бере участь в індивідуальному чи груповому терапевтичному процесі як клієнт, накопичуючи “досвід клієнта” і аналізуючи особисті психологічні проблеми. Психотехнічні практикуми спрямовані не стільки на отримання знань, скільки на внутрішнє, психотехнічне засвоєння вивчених психологічних тем. Ко-терапія відбувається, коли студент разом з викладачем бере участь у проведенні реального, індивідуального, сімейного чи групового психотерапевтичного або консультативного сеансу як асистент, а потім ко-терапевт. Супервізія полягає у тому, що студент здійснює самостійну психотерапевтичну роботу, фіксує на аудіо- чи відеоплівці її перебіг, готує необхідні матеріали з аналізу випадку для подальшого обговорення з викладачем-супервізором. Майстерня – форма навчання, що аналогічна творчим майстерням художніх вузів [1].

Психологічними методами розвитку професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів є: психотерапевтичні (групова та індивідуальна психотерапія); консультативні (психологічне консультування з питань особистісного зростання); тренінгові (тренінг особистісного росту) та ін.

У тренінгах особистісного росту використовуються такі методи і прийоми: активізаційні та релаксаційні вправи, вправи-метафори, психогімнастичні вправи, ігрові методи (ситуативно-рольова гра), проєктивний малюнок, аналіз повчальних притч, виконання домашніх завдань та ін. Під час тренінгу майбутні психологи ведуть щоденники особистісного росту, де описують результати самоаналізу, самоспостереження, роздуми під час тренінгових занять, досягнуті цілі, труднощі, що виникали під час тренінгу, можливі їх причини і шляхи вирішення різного роду конфліктів.

Для розвитку професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів пропонуємо застосовувати різні види арттерапії: бібліотерапію, відеотерапію, музикотерапію,

танцювальну терапію, малюнкову терапію, драмотерапію, фототерапію, маскотерапію, ігротерапію, кольоротерапію, лялькотерапію, піскову психотерапію та ін. Види арттерапії можна включити як складові частини практичних курсів з психології, особливо тренінгів, різного роду практикумів. При можливості можна включити у навчальний план спеціальний курс арттерапії як курс за вибором студента.

Творчість, реалізована за допомогою арттерапії, сприяє більш глибокому відтворенню внутрішніх переживань, конфліктів, психологічних проблем. Майбутні психологи неодноразово будуть переживати значущі події, відтворюючи їх у символічній формі. Спонтанна мистецька діяльність відображає підсвідомий зміст психіки, де можуть знаходитися психічні субстанції, що перешкоджають особистісно-професійному зростанню психологів.

Можна запропонувати майбутнім психологам заповнювати експрес-анкети з питаннями про особливості особистісного і професійного становлення їх особистості, їх плани на майбутнє, написання доповідей на відповідну “професійну” тему.

Самостійну роботу майбутніх психологів можна організувати шляхом ведення щоденників самопізнання, самоаналізу, рефлексивних щоденників, щоденників особистісного зростання, де будуть описуватися напрямки розвитку особистісної зрілості, шляхи самокорекції та саморозвитку. У щоденниках майбутні психологи занотовують власні роздуми про особистісне зростання, записують дані самоаналізу, самоспостережень, порівнюють їх з результатами за психодіагностичними методиками.

Майбутні психологи складають індивідуальні програми розвитку професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів. Складові програми можуть бути такі: назва програми, мета, завдання, напрямки роботи, очікуваний результат, принципи, форми, методи, прийоми, засоби, тривалість виконання програми та ін.

Програма може включати такі блоки: діагностичний, корекційний, розвиваючий, профілактичний. Діагностичний блок передбачає проведення психодіагностичних методик для розвитку професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів. Корекційний блок спрямовується на виправлення особистісних структур, що перешкоджають особистісному зростанню. Розвиваючий блок використовується для планування вдосконалення професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів. Профілактичний блок передбачає застосування заходів попередження особистісної незрілості.

Отже, важливими для розвитку особистісної зрілості майбутнього психолога є тренінг (особистісного зростання, комунікативності, емпатійності, саморегуляції), аутотренінг, релаксація, психогімнастика, ігрові методи (ситуаційно-рольові, дидактичні, творчі, ділові ігри), групова дискусія, проєктивний і психомалюнок, ведення щоденників та ін.

Для активізації розвитку компонентів особистісної зрілості майбутніх психологів ефективними є індивідуальні форми роботи (консультування, індивідуальні бесіди, індивідуальна психодіагностика, ведення щоденників, написання автонаративів та ін.) та групові форми (тренінги, бесіди, диспути, круглі столи та ін.).

Оскільки ми розвиваємо особистісну зрілість, то ефективними будуть акмеологічні технології особистісно-професійного зростання майбутніх психологів: акмеологічне проєктування, акмеологічний аналіз, складання акмеограми, акмеологічної моделі, акмеографічний опис, проведення психолого-акмеологічної діагностики, акмеологічного консультування, тренінгів особистісного зростання та ін.

Практичною діяльністю повинні займатися психологи, які пройшли курс психотерапії як клієнта у досвідченого практика – супервізію, що дозволяє одержувати практичні навички роботи з клієнтом під контролем досвідченого психолога та опрацьовувати власні помилки і комплекси.

Супервізія – засіб особистісно-професійної корекції, вид прийомів психокорекційної підготовки майбутнього психолога, що сприяє професійному вдосконаленню психолога за рахунок самоаналізу власних захисних механізмів, внутрішньоособистісних і міжособистісних конфліктів.

Готовність психолога піддати свою роботу супервізії залежить від його особистісних і професійних рис, відкритості для нового досвіду, послідовності намірів в особистісній психокорекції. Здатність до проходження супервізії передбачає наявність високого ступеня мотивації професійного зростання [6, с. 97].

Отже, за визначенням Т. С. Яценко, “підготовка майбутнього практичного психолога має полягати не лише у формуванні належних теоретичних знань, а й у набутті навичок практичної роботи з орієнтацією на глибинне пізнання психіки у взаємозв’язку свідомої і несвідомої сфер, що передбачає особистісну психокорекцію” [6, с. 5].

Тому ефективним для вирішення цієї проблеми є не лише супервізія, але й метод активного соціально-психологічного навчання (АСПН), розроблений Т. С. Яценко. На думку Т. С. Яценко, “психокорекційний процес дає змогу пізнати недосконалість,

яка гальмує особистісне зростання й самореалізацію у професійній діяльності психолога-практика” [6, с. 38]. АСПН сприяє гармонізації особистості, зростанню почуття необхідності власного вдосконалення й відповідальності за свій розвиток, за реалізацію своїх потенційних можливостей [6, с. 40].

Професійна діяльність невідкоригованого психолога може перетворитися на невидиму для нього реалізацію захисних тенденцій, що призводить до зниження мотивації, відчуття незадоволення та фахової нереалізованості [6, с. 67]. Тоді як показниками особистісної відкоригованості, на думку Т. С. Яценко, є глибинне розуміння власної особистості та інших людей, гуманістична налаштованість, здатність до самореалізації в соціально значущій діяльності, поглиблення самоусвідомлення та розвиток соціально-перцептивного інтелекту, особистісне зростання загалом. У разі невідкоригованості психолога через викривлення порушується адекватність сприймання іншої людини у професійній взаємодії [6, с. 74]. Це є небажаним у діяльності психолога, де важливим є об’єктивне сприйняття проблемної ситуації клієнта.

Прийомами АСПН є: спонтанна невимушена дискусія, у процесі якої майбутні психологи привчаються утримуватися від різких зауважень, порад, оцінних суджень; психогімнастичні вправи, що спрямовані на розслаблення, вивільняють емоційну сферу майбутнього психолога; рольова гра, що каталізує спонтанну творчу активність майбутніх психологів, дає можливість відстежувати особливості поведінки під час міжособистісної взаємодії і виконання певної соціальної ролі; психодраматична гра, що задається особистісною проблемою, яка пов’язана з неусвідомлюваною активністю; робота з психомалюнком відбувається з поодинокими тематичними малюнками різних учасників і з комплексом психомалюнків однієї особи; використання предметної моделі (іграшки), що сприяє каналізації глибинного змісту психіки через застосування об’єкта, який людина спочатку сприймає нейтрально [6, с. 91–93].

На нашу думку, ефективним для особистісно-професійного зростання майбутніх психологів буде проведення воркшопів. За визначенням К.Фопеля, воркшоп – інтенсивний навчальний захід, на якому учасники навчаються перш за все завдяки власній активній роботі [4, с. 13]. На думку К. Фопеля, ефективний воркшоп – це:

1. Навчальна група, яка допомагає всім учасникам стати після закінчення навчання більш компетентними, ніж на початку.
2. Навчальний процес, в якому кожен бере активну участь.

3. Навчальний процес, під час якого учасники багато дізнаються один від одного.

4. Тренінг, результати якого залежать, перш за все, від вкладу учасників і меншою мірою – від знань ведучого.

5. Навчальний процес, на якому в центрі уваги – переживання учасників, а не компетентність ведучого.

6. Можливість відкрити для себе, що знаєш і вмієш більше, ніж думав до цього часу, і навчитися чомусь від людей, від яких цього не очікував [4, с. 15–16].

Отже, важливим для розвитку професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів є застосування відповідних психолого-дидактичних засобів. Необхідно впроваджувати у навчально-виховний процес підготовки майбутніх психологів активні методи навчання, проблемне навчання, створювати наукові гуртки, психологічні майстерні, проблемно-тематичні групи, проводити практикуми з основ особистісно-професійного зростання, воркшопи та ін. Важливими є індивідуальні форми роботи: самостійний добір і аналіз відеофільмів з проблеми особистісного зростання, виконання індивідуальних навчально-дослідних завдань, відвідування психологічної практики, підготовка індивідуальних звітів та ін. Психологічними засобами розвитку професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів є: арттерапія, тренінги, консультування, анкетування, написання наративів і автонаративів, ведення щоденників, складання індивідуальних програм, акмеологічні технології, супервізія та ін. Перспективою подальших досліджень у цьому напрямі є створення і впровадження у навчально-виховний процес ефективної технології розвитку професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів із застосуванням відповідних психолого-дидактичних засобів.

Список використаних джерел

1. Василюк Ф. Е. Дидактические принципы, формы и методы преподавания понимающей психотерапии [Електронний ресурс] / Ф. Е. Василюк. – Режим доступу: http://pk.mgppu.ru/index.php?option=com_remository&Itemid=32&func=startdow
2. Грановская Р. М. Элементы практической психологии. – Л.: Издательство Ленинградского университета, 1988. – 560 с.
3. Коломінський Н. Л. Методологічні засади професійної підготовки практичного психолога / Н. Л. Коломінський // Практична психологія та соціальна робота. – 2003. – №4. – С. 12–13.

4. Фопель К. Психологические принципы обучения взрослых. Проведение воркшопов: семинаров, мастер-классов / Пер. с нем / К.Фопель. – М.: Генезис, 2010. – 360 с.
5. Хроменко О. В. Методика преподавания психологии / О.В. Хроменко. – Ростов н/Д: Феникс, 2004. – 256 с.
6. Яценко Т. С. Концептуальні засади і методика глибинної психокорекції: підготовка психолога-практика / Т. С. Яценко, Б. Б. Іваненко, С. М. Аврамченко та ін. – К.: Вища школа, 2008. – 342 с.

In the article psychological and didactics facilities of development professionally of meaningful descriptions of personality maturity are analysed for students straight preparations “Psychology”. Methodical recommendations are given for the increase of efficiency of professional preparation of future psychologists. Grounded own experience of development professionally of meaningful descriptions of personality maturity of future psychologists.

Key words: personality maturity, future psychologist, workshop, active socialpsychological studies, akmeological technologies, psychological-didactics facilities, arttherapy, problem studies, training.

Отримано: 14.02.2011

УДК 159.923.2

А.С.Доброскок

Сучасні підходи до розвитку й формування професіоналізму практичного психолога

В статті розкриваються сучасні підходи з точки зору процесів розвитку й формування професіоналізму практичного психолога у традиційній та сучасній психологічній науці.

Ключові слова: професіоналізм, професійні завдання, компетентність, майстерність, самореалізація.

В статье раскрываются современные взгляды на развитие и формирование профессионализма практического психолога в традиционной и современной психологической науке.

Ключевые слова: профессионализм, профессиональные задания, компетентность, мастерство, самореализация.